

УДК 316.4:316.356.2(477)"312"

Мордвінова І. В., Кондратюк С. М.

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї

Стаття містить аналіз найважливіших тенденцій в сімейно-шлюбній сфері суспільства. Висвітлено вплив сімейного виховання на особистісний розвиток дитини. Окреслено основні тематичні, методологічні та практичні напрями проблеми виховання дитини в сім'ї. Зазначені зміни розглянуті у порівнянні України з країнами Західної Європи. Проаналізовано можливі відносини між дорослими й дітьми в сім'ях, існуючі стилі батьківського ставлення до дітей, а також найбільш актуальні педагогічні проблеми виховного процесу. Зроблено висновок про глобальний універсальний характер трансформацій сім'ї, які пов'язані з руйнацією традиційних цінностей і форм сімейного життя та шлюбу.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, діти, відносини, шлюб, суспільство, батьки, особистість, політика, виховний вплив.

Постановка проблеми. З переходом України на індустріальний тип розвитку відбулися суттєві зміни в сімейних структурах. В результаті цього мало місце послаблення, а подекуди і крах сімейної економіки, стала нормою позасімейна зайнятість батьків, зникнення спільної діяльності, перехід до сімейно-побутового самообслуговування, на зміну сім'єцентризму приходять егоцентризм, максимізація індивідуальної вигоди та економічна ефективність перевищує цінність родинних зв'язків, що призвело до послаблення авторитету старших і зв'язків між поколіннями, перехід від заборони розлучень до їх допущення, контролю народжуваності та пом'якшення норм соціальної поведінки. Ставлення держави до сім'ї в різні періоди було неоднаковим. Сучасне уявлення про сім'ю, її новий економічний, політичний та громадянський статус дуже відстає від реальності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для розуміння зазначеної проблеми мають праці дослідників і збирачів народних звичаїв XIX – початку XX ст., а саме: М. Владимирського-Буданова, М. Грушевського, А. Костяківського, В. Мухіна, І. Оршанського, Н. Полонської-Василенко, П. Чубинського, а також сучасних науковців М. Гримич, О. Івановської, Г. Лозко, А. Пономарьова та інших. Такі дослідники, як М. Ганенко, В. Гнатюк, К. Грушевська, Н. П. Єфименко, М. Костомаров, З. Кузель, В. Охримович, М. Сумцова, І. Франко, розглядали питання правового та майнового становища жінки в сім'ї, укладення шлюбу та розлучення, особливості статево-вікового розподілу праці, проблеми сімейно-шлюбних відносин та образ жінки в народному світогляді.

У рамках проблематики, що розглядається, треба звернути увагу на дисертаційні дослідження: Л. Усанової, в якому проведено дослідження сім'ї як символічного феномену та визначено її православний архетип; Т. Руденко яке присвячена аналізу молоді сім'ї в Україні; С. Лазюка, в якому міститься дослідження сімейного побуту в етносоціальному аспекті і т.д.

Мета статті – визначення основних тенденцій еволюції сім'ї в Україні на основі всебічної аналітичної оцінки, а також дефініції ідеології соціальної політики держави відносно сім'ї.

Для реалізації поставленої мети визначено такі завдання: визначити актуальні проблеми функціонування сім'ї; проаналізувати напрями трансформації найважливіших аспектів життєдіяльності сучасної сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на низку наукових праць, висвітлення аспекту проблеми сімейного виховання особистості молодшого школяра знайшли відображення у працях багатьох класиків педагогічної, психологічної та філософської наук: Л. Виготського, А. Макаренка, І. Песталоцці, С. Рубінштейна, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, С. Шацького та ін.

На сучасному етапі розвитку держави сімейна політика торкається інтересів населення, всіх прошарків суспільства, вона активізує суспільну і політичну діяльність, її проведення на державному, регіональному і локально-територіальному рівні може об'єднати чи розколоти суспільство, тому вкрай важливо, щоб суспільна думка була готова до таких змін і підтримала їх.

У результаті аналізу ряду літературних джерел було з'ясовано, що перехід до нового історичного типу сім'ї означає кардинальні зміни в способі життя, потребах, характері взаємодії із зовнішнім світом, структурі внутрішньосімейних взаємин, становищі в сім'ї окремих членів, сімейній моралі і т.д., що

вресітї-ресіт веде до фундаментальних зрушень у системі взаємодії по всьому ланцюгу "особистість – сім'я – суспільство" [3, с. 60–65].

"Сімейна" політика нашої держави зводиться до соціальної допомоги бідним – оскільки будь-яка сім'я, навіть з однією дитиною, ризикує потрапити в розряд бідних лише тому, що зарплата більшості робітників нижча від прожиткового мінімуму індивіда. Допомога сім'ям носить фрагментарний, короткостроковий характер і не містить цілеспрямованих та взаємоузгоджених кроків [4, с. 51–55].

Суспільство через державні структури повинно втрутитися не в сім'ю, а в стихію чинників, що руйнує інститут сім'ї. Влада повинна потурбуватися про гармонію сімейних і професійних обов'язків, про усунення диспропорції в розподілі та організації праці чоловіків і жінок та інше.

Правове регулювання взаємин у сім'ї між батьками і дітьми в Україні здійснюється на основі Конституції України, законодавства про шлюб і сім'ю та Цивільного кодексу України. Правові відносини між батьками та дітьми регулюються також такими міжнародними документами, як Загальна декларація прав людини, Декларація прав дитини і Конвенція про права дитини, які схвалені Генеральною Асамблеєю ООН і ратифіковані Верховною Радою України, в яких, зокрема, зазначено, що "дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості треба рости у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння" [2].

На жаль, правові норми вступають у дію лише при наявності правопорушення, а система регулювання та сприяння розвитку інтересів сім'ї все ще знаходиться поза увагою державних діячів та юристів. І тому потрібні зміни у ціннісних пріоритетах суспільства й уряду, який представляє інтереси правлячої еліти [7].

Значні зміни у якості виховання за останні десять років перш за все пов'язані з новими соціально-економічними умовами в українському суспільстві. Так, в результаті економічних реформ в країні сім'я опинилась у нетиповій педагогічно-виховній ситуації, яка не має історичних аналогів. Відомо, що батьки дітей-дошкільнят складають вікову групу 30-49-річних членів суспільства, які до вказаного віку досягають певної стабільності, соціального і професійного становища, набувають впевненості в завтрашньому дні; кількість сімей з однією дитиною зросла від 24,4 % у 1991 році до 73,5 % у 2010 році із тенденцією до збільшення. Перебудова економічних відносин відкинула ці сім'ї за межі середнього прожиткового рівня, зруйнувала стереотип самосприйняття, поселила в них невпевненість і низьку самооцінку. Драматизм ситуації підсилюється ще й тим, що матеріальні і соціально-психологічні труднощі призвели до виникнення абсолютно нових, донині невластивих проблем виховного характеру. Невпевнені в собі, батьки перестають бути авторитетом і зразком для наслідування у своїх дітей. Діти не звертаються до таких батьків за порадою і допомогою, вважаючи їх невдачами, нездатними вижити в нових умовах. Самоствердження і автономність стають найважливішими принципами сучасного життя, все більше витісняючи ще недавно популярні поняття "солідарність" і "спільне благо" [5, с. 28–36].

Кризові періоди в економічному розвитку, а саме 2000, 2010, 2012 рр., відзначаються різким зниженням шлюбів, які можна пояснити соціальною незахищеністю населення і, відповідно, психологічною неготовністю до створення, підтримки і забезпечення сім'ї та залежністю від матеріальних умов. Проте дані останніх років вказують на певну стабілізацію цих процесів. За даними Держкомстату, на 295 тисяч укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тисячі розлучень. Тобто розлучаються 44,3 % подружніх пар. А якщо взяти до уваги цивільні шлюби, які також розпадаються, то рівень розлучень в Україні, за даними фахівців, сягає 61 %. Тобто, розпадається більш як половина пар! Це найвищий показник у Європі, за даними Євростату.

На жаль, сьогодні суспільна думка і спеціалісти в галузі соціальних наук не готові визнати той факт нашого життя, підтверджений багатьма соціально-психологічними дослідженнями в різних країнах світу, що діти в сучасних умовах не потрібні чоловікам і жінкам ні психологічно, ні тим більше соціально й економічно [6, с. 3–10].

Реальні відносини в конкурентному світі бізнесу не готують чоловіка до ролі чоловіка, батька – вихователя і голови сім'ї. Він неохоче входить у дитячий світ фантазії: він з трудом грає в "уявні" ігри, такі як вечірка з чаєм, який подають в уявних чашках з уявним печивом. Через те, що його реалістичні ідеї не можна перенести в дім, він намагається розвинути ідею поділу праці таким чином, що він заробляє гроші, а дружина виконує виховну функцію. Звичайно, жінка може забезпечити душевні цінності в сім'ї, але вона не може навчити своїх синів особливому чоловічому ставленню.

Раніше існувала єдина уява про батька як годувальника, голову сім'ї та її законодавця. В наш час існує тип батька (зустрічається рідко, але все ще утримує свої позиції), який намагається зберегти традиційний образ – жінка в цьому випадку не працює, а займається господарством і дітьми. Існує також тип батька, котрий мріє бути другою мамою, але для дитини це зайве – їй достатньо однієї матері, зате психологи стверджують, що дитині потрібен батько [6, с. 3–10].

Дитині потрібні обоє батьків, адже кожен з них додає властиве тільки його статі, адже у них різна поведінка, звички та інтереси. Це положення є дуже важливим, оскільки для своєї статевої ідентифікації дитина потребує модель для наслідування.

Безсумнівно, що ролі батька та матері різні, але взаємодоповнюючі. Батько повинен бути близьким дитині, не підміняючи матір, не ідентифікуючи себе з нею, займатися дитиною, але не брати на себе всі обов'язки і, нарешті, разом із матір'ю користуватися авторитетом у дитини. Обставини нерідко складаються таким чином, що деяка кількість молодих жінок, народжуючи дитину, знають, що будуть виховувати її без батька хоча б упродовж деякого часу. Але, незважаючи на драму самотності або більшу чи меншу байдужість до батька своєї дитини, мати повинна докласти зусиль до того, щоб у дитини склався і зберігся досить прийнятний образ батька. Хоча фізично і матеріально він є відсутнім, але незалежно від бажання матері буде відігравати значну роль у житті як останньої, так і в житті дитини з багатьох причин. По-перше, як і матір, батько дав життя дитині, по-друге, він існує і, нарешті, незалежно від ставлення матері до цієї людини, дитина буде постійно нагадувати про її існування, адже кожна дитина думає про свого батька. Отже, створюючи і підтримуючи в дитині ненависть до відсутнього батька, матір може опинитись у важкому становищі. Аналогічну ситуацію породжує й повне замовчування про батька, відсутність будь-яких спогадів про нього. Адже бажання знайти батька може виникнути в дитини досить рано і переслідувати її упродовж усього життя, особливо якщо запитання, які дитина ставить собі на кожному етапі свого розвитку, залишаються без відповіді [4, с. 51–55].

Досить часто діти розглядаються як важка ноша, тягар, які негативно впливають на сімейні і національні ресурси. Виховання і навчання дітей коштує все дорожче. Воно вимагає все більших затрат енергії, фізичних і духовних сил, матеріальних засобів, це призводить до скорочення абсолютної чисельності дітей. Батьки все в більш пізньому віці "заводять" дітей, довше насолоджуючись власним життям.

Слід відзначити, що висунення як головної мети сімейної політики формування способу життя, сприятливого для сімей з кількома дітьми, не означає якогось обмеження інтересів багатодітних сімей. Навпаки, в умовах нинішньої депопуляції саме ріст багатодітних сімей може швидко виправити ситуацію. Показ через засоби масової інформації (ЗМІ) успіхів таких сімей у створенні морального клімату, в матеріальному забезпеченні є тим підґрунтям, на якому буде формуватися привабливий імідж сімейного способу життя як повнокровного існування. Соціально-психологічна пропаганда переваг "сімейно-дітнього життя" [1] повинна підсилюватися вагомими аргументами, які б підвищували престиж сім'ї з дітьми порівняно з однодітною чи іншою сім'єю. Звичайно, висока цінність сім'ї з кількома дітьми буде зростати в міру закріплення економіко-виробничої самостійності сім'ї в рамках правового простору, здобутті сім'єю свого юридичного статусу та соціально-політичної суверенності.

Висновки. Отже, замість того, щоб спільно зміцнювати сім'ю, розвивати її виховний духовний потенціал, впливаючи на розвиток взаємин у сім'ї та її найближче оточення, педагогіка, що розвивалася у лоні тоталітарної системи, пішла легшим, але надзвичайно неефективним шляхом: відірвала дітей від вулиці, підмінивши сім'ю іншими формами турботи про дітей. В результаті ми маємо феномен дефіциту спілкування дітей і батьків, дорослих і дітей, який набагато більше виражений у нашій країні, ніж в інших країнах світу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у висвітленні історичного генезису української сім'ї і виокремленні особливостей її існування.

Використані джерела

1. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Колективна монографія. – К. : Основа-Принт, 2009. – 248 с.
2. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: підруч. / М. П. Лукашевич, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2013. – 223 с.
3. Безнощенко Е. А. Семья в системе ценностных установок современного общества / Е. А. Безнощенко // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2010. – № 4. – С. 60–65.
4. Безнощенко Е. А. Ценность семьи в современном западно-европейском обществе: социально-философский дискурс / Е. А. Безнощенко // Философия и культура. – М., 2010. – № 9 (33). – С. 51–55.
5. Ковалева А. В. Интерпретация системы семейных ценностей и её компонентов в современном обществе: [в 2 т.] / А. В. Ковалева // Ученые заметки ТОГУ. – 2010. – № 1. – С. 28–36.
6. Митрикас А. Семья как ценность: состояние и перспективы изменений ценностного выбора в странах Европы / А. Митрикас // Социол. исслед. – 2011. – № 5. – С. 3–10.
7. Левина А. А. Семья в системе ценностей современной молодежи: социологический аспект [Электронный ресурс] / А. А. Левина // Современные научные исследования и инновации. – 2013. – № 10. – Режим доступа : <http://web.snauka.ru/issues/2013/10/28016>. – Загл. с экрана.

Mordvinova I. V., Kondratiuk S. M.

DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MODERN FAMILY

With the transition of Ukraine to the type of industrial development there have been substantial changes in family structures. The result has been a weakening and sometimes crashing the family economy, has become a norm the out-family-time of the parents, loss of joint activities, the transition to family and community self-service, family-centeredness comes to replace on self-centeredness, maximize individual benefit and cost-effectiveness exceeds the value of the familial ties, wich leading to a weakening of the authority of elders and relations between the generations, the transition from the prohibition of divorce to their approval, birth control and mitigate of the social norms of behavior.

The purpose of the article – identifying key trends in the evolution of the family in Ukraine on the basis of a comprehensive analytical assessment and definition of the ideology of social policy of government regarding the family.

To achieve this goal there were put on following tasks: identify the current problems of the family; analyze trends transforming the most important aspects of life of the modern family.

The main research material. Despite a number of scientific papers highlighting aspect of family upbringing the identity of younger student were reflected in the works of many classical pedagogical, psychological and philosophical sciences L. Vygotsky, A. Makarenko, I. Pestalozzi, S. Rubinstein, Jean-Zh. Russo, B. Sukhomlynsky, S. Shatsky and others.

Analyzing the number of references, it was found that the transition to a new historical type of family means drastic changes in lifestyle, needs, nature of interaction with the outside world, the structure of intrafamily relations, the situation in individual family members, family morals and so on, which eventually leads to fundamental changes in the system of interaction throughout the chain "individual – family – society."

Unfortunately, nowadays public opinion and experts in the social sciences are not ready to accept the fact of our life, that confirmed by many social-psychological studies around the world that children under current conditions do not need for men and women neither psychologically nor the more socially and economically .

Conclusions. So, instead of jointly strengthen the family, to develop its educational spiritual potential, by influencing the development of relations in the family and its immediate environment, pedagogy, that developed in the bosom of the totalitarian system, went easier, but extremely inefficient way, tore children from street, replacing family by other forms of child care. As a result, we have the phenomenon of communication deficits of children and parents, adults and children, which is substantially higher in our country than in other countries.

Prospects for further research seen in the coverage of the historical genesis of Ukrainian families and highlight features of its existence.

Keywords: family, family education, children, relationships, marriage, society, parents, identity, politics, educational impact.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2017 р.